

בס"ד

פרשת וירא

עם ביאור

אחד תרגום

ברצותו לאחד את תרגום אונקלוס ופשוטו של מקרא

על פי אמרם ז"ל (ברכות ח.), אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי
לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום
ואפילו (במדבר לב, ג) עטרות ודיבון
שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו

ושתי צנתרות זהב ממנו יהיו

ודיבון

עטרות

בו נעטר לראשנו את דברי התרגום כפשוטו, בו מבאר פשטות הפסוק, להבין על מה אדניו הטבעו.
נדובב בו שפתי ישנים גם חדשים גדולי הדורות זי"ע ושליט"א שדנו והוסיפו בו נופך ופרפראות לחכמה.

לע"נ

מורי חמי היקר באדם

הרה"ח ר' חיים אריה ב"ר יעקב אליעזר הכהן כהנא ז"ל

נלב"ע ט"ז במר-חשון ה'תשפ"ב

היא"צ היום

ת"נ צ"ב ה'

מנאי חתנו יהודה בהג"ר מרדכי גנוט שליט"א

שנת גמור תרגום שתיים פרשה לפ"ג

אחד תרגום

אחד תרגום

~ ~ עטרות ~ ~

וכאן, הרי אם מבטיח להם בן, פשוט שיהיו בין החיים [שאינן לומר שהוסיף כעת חיה שגם אברהם יחיה באותה שעה, שהרי הבטחת הבנים נאמרה לאברהם גם כן ולא רק לשרה ודו"ק], ובהכרח שבהוספת תיבת 'חיה' נתכוון המלאך לומר שיהיו בריאים ושלמים בנוסף לעצם חיותם.

יב ותצחק שרה - וחייכת שרה. וכן בפסוקים הבאים. להלן (כא ו) צחוק עשה לי אלוקים כל השומע יצחק לי מתרגם **חדוא** עבד לי ה' כל דשמע יחד לי. ההבדל ביניהם ברור, מפני ששם הוא לשון שמחה וכאן הוא מלשון לגלוג.

טז לשלחם - לאלוואיהון. כן הוא פשוטו של מקרא, ר' רש"י. ובשונה מ'שילוח' במקומות אחרים כמו וישלחהו מגן עדן (לעיל ג, כג), וישלח יעקב מלאכים (להלן לב, ד), הבוקר אור והאנשים שולחו (להלן מד, ג), ושלחה מביתו (פר' תצא) שהם אכן מלשון שילוח (ונכתוב עליהם בס"ד במקומם).

יט כי ידעתיו - כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' - ארי גלי קדמי וכו'. ברש"י שלפנינו אי' "לשון חיבה וכו' ואמנם עיקר ל' כולם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו", ואין זה כתרגום אונקלוס שלפנינו.

אבל הרמב"ן מביא בשם רש"י גירסא שונה, הן בתרגום והן ברש"י וז"ל "לשון רש"י ארי ידעתיניה כתרגומו לשון חבה" וכו' ע"ש. והנ"מ לא רק בפשוטו של מקרא אלא ביציאת יד"ח שמו"ת.

יח ב וישתחו ארצה - וסגיד על ארעא. בא לשלול טעות פשוטה, שהרי לא השתחוה לארץ, אלא לכיוון הארץ, ולכן שינה ותרגם על ארעא.

ג ויאמר אדני - ויאמר יי. נחלקו רבותינו אם שם זה הוא קודש או חול, ולפי פשוטו הוא חול כנראה מהמשך הכתוב שמדבר למלאכים יוקח נא וגו'. אך רש"י מביא שני פירושים על שם "אדני" המוזכר בדברי אברהם, א לגדול שבשלשת האנשים ולפי זה משמעות שם זה הוא חול. ב. אברהם מבקש מה' שימתין לו כל זמן שהוא מתעסק עם אורחיו.

התרגום כאן מפרש כפירוש השני, והוא דבר חידוש כי התרגום נוטה בדרך כלל לפרש כפשוטו וכאן מפרש לפי מה שנראה יותר דרך דרש, וצ"ל בפשטות שירא אונקלוס לפרש שם אדני ככתבו ובקריאתו לחול, מחשש שיטעו בו עמי הארץ ויתחילו לקרוא בו את אדוניהם (ואע"פ שמצד הדין לכאור' מותר ותליא בכוונתו מ"מ זילותא איכא)¹.

ח והוא עומד עליהם' - והוא משמש עלויהון. כן פירשו רבותינו במסכת קידושין (לב:), 'מצינו גדול ממנו ששמש, אברהם גדול הדור היה וכתוב בו והוא עומד עליהם ושמא תאמרו כמלאכי השרת נדמו לו לא נדמו לו אלא לערביים' (ראה 'דיבון').

י 'כעת חיה' - 'כעידן דאתון קיימין'. מפרש תיבת 'חי' כמו 'בריא', והוא בלשון מושאל מ'חי' לעומת 'מת', כדבר שנאמר במצורע 'בשר חי', ומשמש גם ל'טרי' לעומת 'ישן' כמו כן לבשר חי שאינו מבושל.

אונקלוס להמיר אלהים לאדני ומנין הבטחון שהמיר להו"ה וא"כ יש מקום לדון אם יי יכול להוות קיצור לאדני, ויל"ע.

¹ עוד אפשר לומר שמשמע לו שם "אדני" שפשוטו הוא שם ה', ודלא כאב"ע להלן שאדוני האמור אצל לוט הוא אותו אדוני האמור כאן, ודו"ק. ולא אכחד, כי בתגובה למאמר "אחד אלהים" הגבני קורא נעים, אולי כוונת

אחד תרגום

וידוע לפניו יתברך, וממילא המשך הפסוק ממנו משמע שהקב"ה כביכול מסתפק אם אכן ארע את מה שקיבל בעדותו, אינו תואם את עמדתו של אונקלוס, על כן משנה אף את המשך הכתוב, שאם אכן עשו ועדיין עומדים במרים ואינם עושים תשובה פְּלֶה-אִי אכלם, וְאִם לֹא-אִם עשו תשובה, אֲדַעָה-לֹא אתפרע (כאומר: אדע שאין לי להענישם, ור' דיבון).

כב ואברהם עודנו עומד - משמש בצלו. כך פירשו רבותינו (ברכות כו:): "אברהם תיקן תפילת שחרית שנאמר וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם (להלן יט, כז) ואין עמידה אלא תפילה שנאמר ויעמוד פינחס ויפלל (תהלים קו)". כאן הוא המקום הראשון בו מוזכר שאברהם "עמד".

כג האף - הברגז. בשונה מלעיל (פסוק יג) האף אמנם מתרגם הברם בקושטא. גם כי תרגום המילה ללשון רוגז מובנת במקום זה בו גדל הקצף מאתו יתברך ולשון 'אף' מתפרשת כמו באף ובחימה ובקצף גדול (דברים כט, כז), אבל צ"ע מה הכריחו לשנות מפשטותם של דברים.

כה חלילה לך מעשות כדבר הזה - קושטא אינון דינך מלמעבד כפתגמא הדין. ר' רש"י 'חולין הוא לך', כי ענישה כזאת המכלה טובים ורעים מחללת את שמך הגדול, כלומר אברהם לא מטיל ספק בצדקת העונש אלא חושש מתגובות אומות העולם ומחילול השם שעלול להווצר מכך. התרגום מאידך כן משתמש בטענה זו גופא בדבריו של אברהם אבל בשינוי קל המשליך משמעותית על הצעת הדברים. כמובן אין אברהם מטיל ספק בדרכי הקב"ה, אבל דוקא בשל כך טוען "קושטא אינון דינך" משפטיך כה צודקים וכה אמתיים עד שלא יתכן שתעניש טובים ורעים כאחד אלא שיתכן שאינם חשובים בעיניך מספיק כדי להנצל מעונש הרבים או שהיה בידם למחות או מסיבה אחרת, על כן הנני בא לבקש מלפניך על אותם הצדיקים שינצלו (ובהמשך אף מוסיף לבקש על הרשעים שינצלו בזכות אותם הצדיקים אם ישנם).

ושמרו דרך ה' - ויטרו ארחן דתקנן קדם ה'. דרך התרגום לפרש בלשון ששוללת מושגים גשמיים בתיאורי הבורא ית' (ר' דברי הרמב"ם במו"נ המובא בדיבון). ברור שאין "דרך" גשמית, שבה הולך ה' או שהיא מובילה אליו, אלא הם כינוי להליכה על פי רצונו וציוויו כאדם ההולך בדרך אותה התווה לו מלך בשר ודם על משקל "דרך המלך" שהיא הדרך אותה כבש וסלל המלך בשביל העם או הדרך שבא הולך המלך עם פמלייתו וצבאו הצריכים דרך רחבה.

כ זעקת סדום - קבילת דסדום. [כן היא הגירסא ברוב החומשים, ור' דיבון לגירסא נוספת]. הזעקה מתפרשת כזעקת שוד ושבר כמו הלילו זעקו (ירמיהו מח כ), צעקה גדולה האמורה בעשיו (כז, לז) וזעקה גדולה ומרה (אסתר ד א) האמורה במרדכי, אך כאן לא יתכן לפרש כן וכי סדום זעקה? ! (ר' רד"ק). לכן שינה אונקלוס את פשטות תרגומם של זעקת סדום והוסיף קבילת דסדום והיינו זעקת [הזועקים] על [מעשיה של] סדום. אמנם לא פירש כאן מי זעק אם המקטרגים או שמא אורחי העיר העניים ור' רש"י.

כא ארדה נא - אתגלי כען. משום שלילת ההגשמה, כי אין ה' נמצא למעלה בלבד ו"יורד" למטה, אלא נמצא בכל ועיניו שוטטות בכל, רק שהוא לעתים מתגלה בעולם הזה. בעיני בשר שלא ראו את ה' עד עתה, נתפסת ההתגלות כירידה (ור' דיבון).

ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה - ואדון הכי קבלתהון דעלת לקדמי עבדו, אעביד עמהון גמירא (י"ג אם לא תיבין) ואם תיבין לא אתפרע. התרגום כאן משנה בתכלית את משמעותו הפשוט של הפסוק בבחינת 'פושט צורה ולובש צורה'. פירוש הכתוב כפי שמפרשים הראשונים (ר' רש"י ועוד) הוא, שהקב"ה ירד לראות כביכול במו עיניו את מעשיהם של אנשי סדום ש"יתאמת" אצלו כביכול העדות שקיבל מן הזועקים חמס על מעלליהם (כדלעיל פסוק כ'). התרגום נאמן לשיטתו שיש להרחיק כל מושג של הגשמה בפעולות ה' על כן מתרגם "ואראה" - ואדון, שסיבת הירידה היתה רק לדון על מה שגלוי

אחד תרגום

אומות העולם שרק מאמר ודיבור בא אליהם (יין הטוב).

ט מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי - עובדין דלא כשרין לאתעבדא עבדת עמי. פשטות ההבנה בדבריו, שאבימלך מתלונן על זה שאברהם רימה אותו ור' דיבון.

יג כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי - כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון, יתי קריב ה' לדחלתיה מבית אבא. כתב רש"י: אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש לישבו עוד דבר דבור על אופניו וכו'. ר' דיבון.

יד ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחות - ודבר אבימלך. שינה כאן מתרגום תיבת ויקח מ'ונסיב' (כתרגום יב"ע) או "ונטל", ותרגם 'נדבר', כמבואר לעיל (ב, טו) ויקח ה' אלוקים את האדם שמתרגם ודבר [וכפרש"י שם ובריש פרשת קרח] שאין ראוי לומר על 'אדם' שלקחוהו, אלא פיתוהו או ציווהו בדברים [בתיב"ע מתרגם 'ונסיב' וכנראה סמך על הצאן והבקר המוזכרים בפסוק].

כב ג ויבקע עצי עולה - וצלח עאי לעלתא. פשוט שאברהם לא בקע עצים שכבר נקראו "עצי עולה", אלא עצים 'לצורך' קרבן העולה. ור' דיבון.

ה שבו לכם - אוריכו לכוון. כלומר: 'המתינו'. כי אין טעם בישיבה סתם.

יג וישא אברהם את עיניו וירא - וזקף ית עינוהי בתר אלין וחזא. מכל תשעת הפעמים שמופיע בתורה מטבע הלשון 'וישא' [את] עיניו וירא³, רק כאן מוסיף התרגום את המילים "בתר אלין" שמשמעותו למרחוק יותר, [ויש לישא עינים ולראות הטעם].

כז הואלתי - שריתי. מלשון התחלה. כלומר: רק התחלתי לדבר לפניך ואני מכבר ומזמן עפר ואפר (עוד בטרם התחלתי, רש"י). ר' דיבון.

יט ט גש הלאה - קריב להלאה(ה). רש"י מביא את דבריו של אונקלוס ומפרשם, כלומר: התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק, ע"ש. וכ"כ הרשב"ם התקרב לצד הלאה, כלומר: ברח לך מאצלנו. ר' דיבון.

טו שתי בנותיך הנמצאות - תרתין בנתך דאשתכחן מהימנן עמך. ללוט היו ארבע בנות (ר' רש"י וילקו"ש). השתיים הארוסות לחתניהן פשוט שלא יצאו עמו, משום צחוקם של בעליהן חתניו של לוט, ופשיטא שרק השתיים שהיו עמו בביתו הן אלו שיצאו, אייתר ליה 'הנמצאות', לדרשא, דהיינו ה'נמצאות' במובן הרוחני של הדברים וקיימים באמונתם ובנאמנותם כלוט (ור' דיבון).

יח אל נא אדני - מת' - בבועו יי². רש"י מביא את דעת רבותינו במסכת שבועות (לה:) ששם זה קודש, והוא תחילתו של הבקשה בפסוק הבא 'הנה נא מצא עבדך וגו' להחיות את נפשי, אמלטה נא שמה' וגו', היינו שפונה למי שיש בידו להמית ולהחיות.

ולפי"ז מתרגם אונקלוס את שתי התיבות 'אל־נא' שניהם יחד לשון בקשה, שיורשה לו לברוח לצוער, ותוכן הדברים הוא: לא כאשר אומרים לי המלאכים ברצוני לבקש ממך דבר בבקשה יי. [נושאי כלי אדוננו רש"י נתקשו טובא לפי פירושו שמשמע שתיבות "אל נא" הם פניה למלאכים ו"אדני" קודש, עיין עליהם].

כ ג ויבא אלהים אל אבימלך - ואתא מימר ה' מן קדם אבימלך. אצל נביאי ישראל מתורגם "ואתגלי" כי השכינה נראית להם, משא"כ לנביאי

3 בראשית: כאן, יג, י. כב, ד ופסוק יג. כד, סג. לג, א ופסוק ה. מג, כט. במדבר: כד, ב. [ועוד ביהושע ה, יג. שופטים יט, יז. סוף שמואל יח, כד. ריש דברי הימים כא, טז. ללא ת"א].

² ושתי גירסאות נפוצות נוספות [מוטעות?] ישנם: א' - בבועו כען יי. [ואת גירסא זו שולל הט"ז בפירושו דברי דוד על רש"י] ב' - בבועו כען רבוני. [נשלל מדלא הזכירו רש"י].

אחד תרגום

יח והתברכו בזרעך - ויתברכון בדיל בנך. וכן
לעיל (יב ב) ונברכו בך ויתברכון בדילך. וכבר
הערנו שהוא דלא כפירוש רש"י שם.

אחד תרגום

~ ~ דיבון ~ ~

שעבר הבאנו את מאמרו הארוך של הרב י.ז. הגר ז"ל ובין פטיש אהבת המאמר לבין סדן הקיצור נביא רק את הפנינה שבמאמרו הנוגע לענינו:

כתב הרמב"ם (פ"ד מעבודת כוכבים ה"ו) והיאך דין עיר הנדחת בית דין הגדול שולחין ודורשין וחוקרין אח"כ שולחין להם שני תלמידי חכמים להזהירם ולהחזירם אם חזרו ועשו תשובה מוטב וכו' ובראב"ד א"א טוב הדבר שתועיל להם תשובה אבל לא מצאתי תשובה מועלת אחר התראה ומעשה עכ"ל. החתם סופר (חו"מ כד) עמד להציל את הרמב"ם מקושית הראב"ד איך יועיל תשובה אחר התראה ומעשה דהעדים באים לומר על פלוני ואלמוני שעבדו ע"ז ונתחייבו סקילה כדין עובד ע"ז ביחיד בעדים והתראה ואין הנשים והטף בכלל רק אח"כ שרוב העיר עבדו ע"ז נעשים עיר הנדחת שאף הנשים והטף מקבלים עונש ואע"פ שעתה נהפך להם הסקילה לסייף, מ"מ כיון שנשיהם וטפם בכלל העונש הוה הדבר חמור מאוד ולא יתכן בלי התראה נוספת ע"י ב' ת"ח ואף אם ישמעו לקול התראה השניה לא ינקו מעונש הסקילה שכבר התחייבו בה, אך יכולים לחזור ולהציל נשיהם וטפם וממונם דהיינו שלא נעשים עיר הנדחת אלא כעובדי ע"ז יחידים היוצא מדבריו דמודה הרמב"ם שא"א ע"י תשובה אחרי התראה ומעשה להתכפר לגמרי אבל כונתו דאפשר להשתנות מעיר נדחת לעובד ע"ז ביחיד ולא פירש החת"ס מהיכן המקור לזה ולכאורה גם זה בכלל קושית הראב"ד דלא מצינו תשובה אחר מעשה.

הצפנת פענח עה"ת להגאון הרוגטשובי מביא ירושלמי (סנהדרין פ"י ה"ח) ותוספתא (פי"ד א) דלסדום היתה הלכה של עיר הנדחת ומסביר דמקורו של הרמב"ם הוא מסדום שהיתה עיר הנדחת ובתרגום פירש ואם לא אדעה תיבין לא אתפרע אם ישובו בתשובה לא אפרע מהם ומסביר הכונה שלא יפרע מהם מדין עיר הנדחת אלא כיחידים העובדים ע"ז שהנשים והטף אינם בכלל מקבלי העונש ואין

יח ו לושי ועשי עונות - גריצן. כתב הגאון ר' יוסף תאומים מח"ס פרי מגדים בספרו "נוטריקון" (סוף קו יג) וז"ל: "מלת גרץ בתרגום הן לחם עב בחלה או חררה דקה רק גדולה באורך ורוחב... עיין מתורגמן בשרש גרץ חלת לחם גרץ... ובמשנה ביצה (כא:) ר"ג אומר אין אופין פתין גריצין אלא רקיקים היינו לחם דק וקטן ולא חררה גדולה וחכמים אומרים אופין פתין גריצין וחריצין פירוש הן עב שרי" וכו', עכ"ל לענינו.

ח והוא עומד עליהם. יצויין להרשב"ם (פסחים קג: ד"ה קאי) שמוכיח מן התרגום שלפנינו כל לשון 'עמידה' על ראשי המסובין [וממה שלא הוכיח מהגמרא הערוכה בקידושין נראה שהבין שכן הוא פירושו של מקרא].

כא בפר' נח נשמט הקטע החשוב דלהלן והנצרך אף לפרשתן (יח, כא) בפסוק ארדה נא וגו' ז"ל הרב שמואל דוד לוצאטו בהקדמתו לספרו אוהב גר: בפר' נח (בראשית יא ה-ז) וַיֵּרֶד יֵהוּנָה לְרֵאת אֶת-הָעִיר מִת' וְאֶת-גִּלְיָי לְאֶת-פְּרָעָא עַל עֹבֵד קַרְתָּא. הָבָה נִרְדָּה מִת' הָבֹו נְתַגְלִי. "כי אין עומק המכוון במליצת הכתוב הזה כי אם כתרגומו ואם הלשון מתחלף כי טעם לראות לעשות עצמו כרואה כי החוטאים עושים עין של מעלה כאלו אינה רואה וכשהפרענות מאחרת לבא רבים אומרים אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ ובבואה תתגל ההשגחה וידעו כי ה' רואה וכן מלת וירד אין עומק הוראתה אלא כתרגומה כי בזמן שאין השגחת האל ניכרת וגלויה בעולם יאמר הנביא ה' רמה ירך בל יחזיון דרך משל כאלו ירום ומתנשא למעלה למעלה מעל בני אדם ולא ייראו ממנה וכאשר יגלה ה' השגחתו בקחתו מפושעים נקם אז יאמר עליו דרך משל שירד כלומר שנקרב ונגלה לעינינו".

אַרְדָּה-נָא וְאַרְאָה, הַפְּעֵצְקָתָה הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ פָלָה; וְאִם-לֹא, אֲדַעָה - וְאִם תִּיבִין, לֹא אֶתְפָּרַע. בשבוע

אחד תרגום

העיר נשרפת וכו' זהו בעצם דרכו של החת"ס אך שהוסיף להביא מקור לסברא זו.

במשנה למדנו, (סנהדרין ק"א ב) זה חומר ביחידים מבמורבים שהיחידים בסקילה לפיכך ממונם פלט והמורבים בסייף לפיכך ממונם אבד, דייק הגר"א בשנות אליהו, מאי "לפיכך", איך תלוי מעשה היחידים שלפיכך יהא ממונם פלט ואיך ישתנו במעשה המורבים שלפיכך ממונם אבד וכתב הוא לפרש דהתורה נתנה דין דבן נח לאנשי עיר הנדחת אשר על כן נדונים בסייף כדין בן נח שמיתתו בסייף וכל בן נח שחייב מיתת ב"ד ממונו הפקר והיינו דאמרה המשנה דלפיכך כיון שמיתתם בסייף כדין בן נח ממונם אבד ואילו ביחידים שדינם כדין ישראל לפיכך ממונם.

למדנו מדברי הגר"א דלאנשי עיר הנדחת דין דבן נח ולכאורה דבריו קשים מהרמב"ם כמפורסם דאין תשובה מועלת בבן נח אלא בישראל וא"כ איך כתב הרמב"ם דמועילה תשובה בעיר הנדחת יתכן ואפשר לקשר בין דברי הגר"א ודברי הרוגטשובי דענין ארדה נא ואראה הוא הבירור שצריכים ב"ד לברר אם אכן רוב העיר עבדו ע"ז כי עי"ז יצאו מדין ישראל ויקבלו דין דבן נח וכו' ולפי"ז כתב התרגום לא אתפרע שלא ידונם במיתת עיר הנדחת אלא בסקילה כיחידים בזה יש לומר דהוה עדות שאתה יכול להזימה כי העדים מעידים על היחידים אך אח"כ נעשה בירור וב"ד רואים כי רוב העיר עבדו ע"ז אזי נעשית עיר הנדחת ודין הטף כדין יושבי העיר שיש עליה דין של הכה תכה כיון ששייכים לאותה העיר.

כב עודנו עומד. ר' עטרות. נחלקו הראשונים אם עמידת אברהם היתה לשם תפילה וכהקדמה

לתפילת אברהם בפסוקים הבאים (ר' רמב"ן) או שהיא המשך לסיפור הדברים הקודמים 'וה' אמר המכסה אני וגו' ויאמר ה' אל אברהם" וגו', היינו שהקב"ה בכבודו ובעצמו הפיע אל אברהם (ר' רש"י). נראה שהתרגום פירש כדברי הרמב"ן ועוד, שהעמידה היתה לצורך התפילה הארוכה שתמשך עד למחרת לפנות בוקר בבוא המלאכים סדומה.

כז הואלתי - שריתי וכן להלן פסוק לא. וכן בתרגם יונתן, למרות ששם אינו בתחילת דיבורו, וכ' בפי' יונתן (להלן לא) "כל מבוקש [א.ה. בקשה] הוא ענין חדש".

יש ספרים שגרסו בשתי הפעמים הא כען אסגיתי דהיינו הרביתי (כן מובאת הגירסא בספר י"ן הטוב להרב וי"ן ז"ל, רחובות תשל"ו). לכאורה מתאימה יותר גירסא זו ל"הואלתי" השני כאשר אברהם מרבה יותר בתפלתו.⁴

יט ט גש הלאה - קריב להלאה(ה). ר' מש"כ בעטרות ויצויין שמשמעות המילה שונה בלשון המדוברת והכונה להמשך [ואף יתכן שהשתבש מלשון ערבי יאל"ה, שפירושו מהר או הזדרז והתקדם], אך בלשון הקודש הכונה למקום רחוק (או בצד או מאחוריו), ופשוט.

יא בסנורים - שבריריא. משמע שזהו שם החולי וכן משמע ברש"י יומא (כח:) ובמלכים ב' (ו יח), ומהרשב"ם פסחים (ק"ב). משמע שהוא גם שמו של ה'שד' הממונה על הסנוור והעוורון.

טז בחמלת ה' עליו יש גורמים בתרגום כד חס ה' עליה.

(שמואל א' יב, כב) שרוב המפרשים פירשו מלשון 'רצון', אך המלבי"ם מפרש שם "כי הואיל ה' והתחיל לעשות אתכם לו לעם ולא יצוייר שישתנה רצונו הבלתי בעל תכלית". וע"ע ב'כלי יקר' ששם לבו אל חילוק זה ברש"י ומה שמפרש שם. אנו בדרכנו הלכנו בביאור דברי התרגום.

⁴ ומעניין לציין כי רש"י להלן מפרש הואלתי, רציתי כמו ויואל משה (שמות ב כא). ושם אכן מתרגם אונקלוס וצבי משה. אך לפלא שלא פירש רש"י כן ב"הואלתי" הראשון שלפנינו, ויתכן דמשמע ליה כאן כפירוש התרגום, רק בהמשך הדברים שלא מסתבר לפרש לשון התחלה, פירש מלשון רצון. ור' בפסוק כי 'הואיל' ה' לעשות אתכם לעם

אחד תרגום

כ ט מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי - עובדין דלא כשרין לאתעבדא עבדת עמי.

רש"י מפרש שה'מעשים' הם העונש המוזר והבלתי רגיל שקבלו אבימלך ואנשיו וב'שפתי חכמים' מביא מ'נחלת יעקב' שלא יתכן לפרש שהכונה להחטאתו את אבימלך באמירתו אחותי היא, כיון שאינם אלא דיבורים.

ותמוה, כי גם אם נקבל את ההנחה שלכאבים וליסורים ניתן לכנות "מעשים" ודאי המכה הקשה שאבימלך נענש בה לא היו "מעשים" של אברהם כפשוטם של דברים אלא נגרמו בסיבתו, וא"כ גם חטא אבימלך נגרם אף הוא בסיבת דיבוריו של אברהם, וא"כ אין כל מניעה מסיבה זו, לפרש כפשוטם של דברים וכתרגום אונקלוס.

יא דבר אשתי - עיסק אתתי. יצויין שהתרגום כאן הוא מחודש כי כמעט בכל התורה כולה תיבת "דבר" מתרגם "פתגם" וכוונתו היא אכן באותה משמעות שאנו קוראים ל"ענין" או "נושא" חוץ ממקומות מעטים (13/154) שמתרגם "עיסק" שהוא גם תרגום המילה "אודות" כמו על אודות ישראל (שמות יח, ח), על אודות האשכול (במדבר כג, יד).

ולפלא שרובם ככולם הם בענין חטאים דומים כמו על דבר שרי (לעיל פרק יב), ובפרשתנו כמה פעמים, וכן על דבר פעור ועל דבר כזבי (במדבר כה, יח ושם לא, טז), על דבר אשר לא צעקה בעיר ואת האיש על דבר אשר ענה את אשת רעהו (דברים כב, כד), חוץ משני מקומות בלבד שמתרגם תיבת "דבר" - "עיסק", ולכאורה בלי שום סיבה מיוחדת (א) על דבר הכסף השב באמתחתינו (בראשית מג, יח) (ב) על דבר אשר לא קבלו את בלחם ובמים (דברים כג, ה). [למרות שאף שם הם חטאים, עדיין הם אינם כאותם חטאים הנ"ל, וצ"ל דחשיבו ליה לאונקלוס כאותם החטאים].

יג כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי - כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון, יתי קריב ה' לדחלתיה מבית אבא. פירוש התרגום כאן "כולה מקשה" כי אם נצדד לומר שאלוקים זה הוא קודש [כפשטות

ופליאה מצאתי ב'תשבי' (ערך חס) וז"ל בתו"ד כל חלילה מתורגם חס... והוא מלשון חוסה ה' (יואל ב, יז) וכן רוב לשון חמלה וחנינה מתורגם בלשון חס. בלשון אשכנז שוינען עכ"ל. וכן מצאנו (פסחים קטז). מאי חסא דחס רחמנא עלן ופרקינן. אבל מה שאמר 'רוב לשון חמלה מתורגם חס' אמנם כבר אמר התשבי בהקדמתו (לספרו 'מסורת המסורת') "כי אין במציאות, שינצחני אדם בבקיאות", מה אעשה שלא מצאתי גם אחר חיפוש מחיפוש זולתי בפרשתן. עוד, מה שאמר 'רוב לשון חנינה מתורגם חס' לא מצאתי זולתי כאן בלבד ושאר מקומות הם תרגום של 'חלילה' או 'פסח'. גם מה שחיבר חמלה לחנינה הוא צ"ע כי חנינה היינו הענקה בחן כמו חונן ומלוה, משא"כ חמלה הוא רחמים בלבד בלא קשר לנתינה וצ"ע.

עוד יש להעיר, כי בלשון חז"ל מצאנו הרבה, 'חס ושלום', 'חס וחלילה', והתשבי חברו עם מה שכתב שהוא לשון חמלה וחנינה. לענ"ד לא שייך לזה מהא דתנן כל שלא 'חס' על כבוד קונו (חגיגה פרק ג') וכן הצירוף 'חס ושלום' נלאו כל חכמי לב לפתרו (ר' הגהות ר' ישעיה פיק ובס' הפלאה שבערכין ח"ב בשכחת הלקט ועוד), והגרי"פ מציין לרש"י (להלן מד, ז) חלילה לעבדיך... ותרגום חס לעבדיך, חס מאת הקב"ה יהי עלינו מעשות זאת, והרבה יש בגמרא חס ושלום, עכ"ל. ועדיין צ"ב מה הקשרו ל'שלום'. וצ"ל ש'חס' בענין זה הוא מלשון שמירה כמו לחסות בצל כנפיו, שמרני א"ל כי חסיתי בך, ועוד הרבה. וזהו כל שלא חס על כבוד קונו שאינו שומר על כבודו, וזהו 'חס ושלום' על דרך שאנו אומרים 'ה' ישמור' כי שניהם לשון שמירה ושלום מן המזיקים ואב לכולם (ישעיה כו, ג) יִצָּר סְמוּךְ תִּצָּר שְׁלוֹם שְׁלוֹם כִּי בָךְ בְּטוּחַ.

ולפי"ז פירוש 'חס וחלילה' הוא גם בדרך זה, כמו שרש"י מפרש תיבת 'חלילה' שה' ישמרנו אם עשינו שלא כהוגן, כמו"כ 'חס וחלילה' שה' ירחם ויחוס אם עשינו מעשה חלילה, כי כאמור לשון 'חס' יתפרש לעתים לשמירה ולעתים לחמלה כמו 'בחמלת' וכו"ל.

אחד תרגום

בהם ובמשנתם" זה היינו הך. התורה והחיים ילכו שלובי זרוע. ולא יתכן גדול בישראל שנתקבל על העם, שמעשיו לא יהיו בהתאם לגדלותו בתורה. ולא יתואר, ואין לעלות על הדעת שמעשיהם של גדולי האומה כמו רש"י, רמב"ם, הבית יוסף, האר"י, הבעש"ט, הגר"א וכדומה היו ח"ו פגומים ושהתנהגותם היתה אחרת מכפי שהטיפו. מה שאין כן אצל גדולי אומות העולם... בלעם נביאם, השיא עצה לזנות. אבות כנסיה ידועים היו מושחתים ועשו מעשי תועבה. ומקובל אצל גדולי האמנים והסופרים להפריד את כשרונם ופעלם ממעשיהם והתנהגותם. כידוע היה אונקלוס הגר ממשפחת אדריינוס קיסר (מדרש ילמדנו פרשת משפטים) וסיכן את נפשו בעברו לדת ישראל ואם הוא מתרגם את הפסוק "ויהי כאשר התעו וגו'", "והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב ה' לדחלתיה" זהו תרגום חייו הוא, פרק מקורות חייו. וזה כוונת רש"י "אונקלוס תרגם מה שתרגם", אונקלוס תרגם באישיותו ובמעשיו את שתרגם בפסוק זה, עכ"ל (מתוך עיטורי תורה, ת"א תשכ"ה) ודפח"ח.

כא א וה' פקד את שרה מתרגם וה' דכרית שרה. מדברי רש"י עולה ההבנה, שהפקידה והעשיה הם שני שלבים בלידת יצחק 'פקד' בהריון ו'יעש' בלידה. בתלמוד משמש הלשון פקידה כענין הכתוב בשמשון ופקוד את אשתו בגדי עזים, אך ר' תוס' יבמות (סב:) חייב אדם לפקוד את אשתו, אומר ר' ת' דפקידה זו אינו תשמיש אלא כשהוא רוצה לצאת בדרך אם הוא רחוק ממנה לא יצא לדרך אא"כ ישוב אליה ויפקדנה או בתשמיש או בשאר דברים וידבר על לבה, עכ"ל הנצרך לענינינו. אמנם בתורה משמש לשון פקידה בכמה פנים: ציווי, מניין, או זכירה וכמו שמתרגם אונקלוס כאן.

כב ג ויבקע עצי עולה מתרגם וצלח אעי לעלתא. ר' עטרות. וב'משך חכמה' כתב וז"ל: בתרגום ויבקע אעי לעלתא [ולפי"ז] היה לו לכתוב ויבקע עצים לעולה, ונראה משום דאמרו במנחות (כב.) עצים שלא נשתמשו בהן הדיוט, ואסור בעצי סתירה, לכן

ההבנה], א"כ פיסוק הכתוב הוא כך: כאשר התעו [האלילים את הגויים], אותי [קירב] אלוקים מבית אבי. אך פיסוק זה הוא קשה להולמו בדברי הפסוק והעיקר חסר מן הספר. ואם נצדד לומר שהתרגום מפרש שם זה חול, אבל זה ודאי לא ניתן להאמר כי הרי אברהם לא טעה רק "עממיא", ואיך ניתן להבין התעו אותי אלהים ?!

התרגום יהונתן קצת מרכך את קושי ההבנה בדברי אונקלוס ומתרגם כד בעי לאטעאה יתי פלחי טעותא ונפקית מבית אבא, כלומר שהאלילים רצו להטעותו (או עובדי האלילים אם ננקד פְּלַחִי), ואנכי ברחתי מפניהם. אף זה הוא חידוש מחודש שאברהם היו לו נסיונות באמונה והיה צריך להמלט מן המפתים, חידוש זה לא מוזכר בשאר מקורות חז"ל וקשה לומר שאף התרגום הבין כך.

ולולי הקושי שבדבר היה מקום לומר שאף התרגום הבין פשוטו של מקרא כפי שפירש רש"י, רק נאמן לדרכו לתרגם בדרך כבוד כלפי מעלה, היה קשה לאונקלוס לתרגם שהקב"ה כאילו התעה וטלטל את אברהם בדרכים כאילו בלא מסלול ברור (ר' בדברי הראשונים בביאור תיבת התעו). על כן ביאר את סיבת הדברים, שטלטולי הדרך וגלות אברהם היתה משום שרצה הקב"ה להבדילו מבית אביו ולקרבו אליו. במהלך זה יובן לשון רש"י בבהירות: "אונקלוס תרגם מה שתרגם, ויש לישבו עוד דבר דבור על אופניו, כשהוציאני הקב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום" וכו' עי"ש. רש"י אינו מפרש את פירושו ואח"כ מסיים "ואונקלוס תרגם בפנים אחרות" וכדומה כדרכו כשחולק על דברי התרגום אלא הוא מוסיף לישבו שלא תהיה סתירה בין התרגום לפשטות הכתוב.

בספרים מובא בשם הגאון הרב מאיר שפירא זצ"ל דבר צחות נפלא ונצטטו כאן לבל יחסר המזג: נקט כאן רש"י נוסח אחר מן הרגיל, אין הוא מביא את פירושו של אונקלוס וגם לא את "כתרגומו" אלא "תרגם מה שתרגם". מה כוונת רש"י בזה? מדרך היהדות שיהיו פיו של אדם ולבו שווים והתנהגותו ומעשיו יהיו בהתאם לדיבוריו ולהטפתו לאחרים. וזה "הוא היה אומר", מה שהיה-אמר. "ברוך שבחר

אחד תרגום

עולה שהן קדושים קדושת הגוף ולא קדושת בדק הבית, ודו"ק.

אמר עצי עולה שמיוחדין לעולה. ואליבא דפליג וסבר דלא בעי עצים חדתי, אזיל לטעמו דסבר במעילה (יט:) דעצים קרבן גמור ויש בהם מועל אחר מועל וקדושת המזבח עליהן ולכן הווי עצי

\\

שתי בנותיך הנמצאות - תרתין בנתך דאשתכחן מהימנן עמך. ניתן לומר שבסיפור דלהלן נראה שאונקלוס כיוון ברוח קדשו לא רק לנאמנותם של בנות לוט לאביהם, אלא גם לשלימותם באמונתם. הסיפור מצולם כאן מתוך הקדמת בני הגאון ר"מ פיינשטיין זצ"ל [לאגרות משה ח"ח, תולדות חייו].

בלויבאן היו גדולי תורה רבים, ורבנו היה מספר את המעשה דלהלן כדי להראות שהיו מהם שהגיעו למדרגת רוח הקודש כמעט, של גילוי אמיתי בתורה:

בתהילת חורף תרפ"ב חלה אחד מבעלי הבתים ונפל למשכב במין חולי מוזר ולשונו התנפחה בפיו. כאשר תקיף ליה עלמא ורבנו בא לבקרו, ביקש החולה להוציא כל איש מעליו וסיפר לרבנו את סיבת חליו. לדבריו שבוע קודם לכן בשבת פרשת וירא הקשה כיצד זכו בנות לוט שהמשיח יהיה מצאצאיהן, אף שלא בושו בגילוי ערויות שעשו והודיעו שבניהן הם מאביהן, ודיבר עליהן בדרך בזיון. בלילה הופיעו בחלומם שתי נשים זקנות מאד שראשן ופניהן מכוסים ואמרו שהן בנות לוט. הן הוסיפו ואמרו לו ששמעו את טענתו, ובאי מעולם האמת לענות לו. הן מעני שהיו יכולות לומר שמאחר שהן ממשפחת אברהם וניצלו בדרך נס מסדום, לא היו תולים בהם מעשה זנות, והיו יכולות לייחס לעצמן כל מעשה נס. כך שהיו יכולות לומר שנתעברו מן השכינה כביכול, ולייסד דת חדשה כנצרות. והן קראו לבניהן עמון ומואב להודיע שכאשר אשה מתעברת יש לוולד תמיד אב בשר ודם. בזכות זה זכו ויצא מהן המשיח האמיתי. עוד אמרו שהוא חטא חטא גדול כאשר דיבר עליהן בדרך בזיון. מאחר שהוא דבר עליהן בולזל, הוא יענש מידה כנגד מידה כמרגלים (רש"י במדבר י"ד ל"ז) ותשתרכב לשונו ותתנפח בחולי משונה וכך ימות. בשמים האיש לספר את סיפורו, היסב את פניו אל הקיר ונפטר לעולמו. רבנו ראה בכך עניין אמיתי, מאחר שהסבר נראה לו הסבר אמיתי.